

پرسش و پاسخ

با کاوشگران تاریخ و دانشوران معرفت

◇ یکی از خوانندگان محترم فصلنامه و بازدیدکنندگان پایگاه اینترنتی «بنیاد تاریخ پژوهی ایران معاصر» به نام خانم فرزانه شریف از ما سؤال کردند که آیا «فداییان اسلام» تأثیری در ملی شدن صنعت نفت داشتند؟

✍ به استحضار این خواهر پژوهشگر می‌رسانیم که به طور کلی جنبش‌های اجتماعی را که آرمان مخالف با نظم موجود و برقراری یک نظم مطلوب دارند، باید از دو زاویه مورد تجزیه و تحلیل قرار داد:

- زاویه اول؛ تلاش برای فروپاشی نظم کهنه و قدیمی

- زاویه دوم؛ تلاش برای پایه‌ریزی یک نظم کارآمد و مطلوب

در تلاش برای فروپاشی نظم کهنه و پوسیده عموماً امکان دارد جریان‌ها، گروه‌ها و افراد زیادی با انگیزه‌ها، آرمان‌ها و عقاید متفاوت حضور داشته باشند، زیرا هدف اساسی و اصلی در این مرحله آن است که نوعی وفاق اجتماعی برای مقابله با نظم موجود ایجاد شود. همان‌طوری که در انقلاب اسلامی نیز جریان‌های مختلفی با انگیزه‌های متفاوت خواستار سرنگونی یا اصلاحات در نظام پادشاهی بودند. بنابراین، در جنبش‌های اجتماعی و انقلابی در این مرحله به ندرت اختلاف بروز می‌کند، زیرا همه می‌خواهند نظم موجود از هم پاشیده شود. اختلافات، درگیری‌ها، انکار کردن‌ها در میان جنبش‌ها عموماً در مرحله پایه‌ریزی نظم مطلوب ایجاد می‌شود، زیرا در این مرحله هر کسی تلاش می‌کند خود را وارث جنبش قلمداد کند و عقاید خود را حاکم گرداند و نظم جدید را بر اساس آن پایه‌ریزی کند، بنابراین اختلاف در جنبش‌های اجتماعی عموماً وقتی به وجود می‌آید که نظم موجود از هم پاشیده شود و قرار باشد نظم مطلوب ایجاد گردد.

مطالعه جنبش‌های اجتماعی در تاریخ معاصر ایران و جهان نشان می‌دهد که اغلب آنها در پایه‌ریزی نظام جدید دچار اختلاف‌های خانمان‌براندازی شدند.

مقدمه مذکور به این دلیل آورده شد که نشان دهیم حضور و غیاب افراد و جریان‌ها در جنبش‌های اجتماعی تابع چه محاسباتی است و چرا به ناگهان با وجودی که اسناد قابل توجهی از حضور یک جریان یا فرد در یک جنبش هست، اثرگذاری آنها مورد انکار قرار می‌گیرد؟ دانستیم که علت اصلی آن است که انقلابی بودن و مبارز بودن را صرفاً با حضور در مرحله فروپاشی نظم کهنه محاسبه نمی‌کنند، بلکه در ایجاد نظم مطلوب نیز باید این حضور ملموس باشد. اگر فعالیت‌های «فداییان اسلام» را از این زاویه در جنبش ملی شدن صنعت نفت نگاه کنیم، باید گفت که فداییان اسلام هم در مرحله انکار نظم موجود در خصوص بهره‌گیری از سرمایه ملی نفت توسط انگلیس و نظام پادشاهی و هم در مرحله پایه‌ریزی قانون ملی شدن صنعت نفت حضوری مؤثر و فعال داشته‌اند. اکنون دلایل خود و منابع آن را به شرح زیر تقدیم می‌کنیم:

۱. اغلب منابع تاریخ معاصر به این حقیقت اعتراف می‌کنند که اقدامات فداییان اسلام در اعدام انقلابی عبدالحسین هژیر، وزیر دربار شاهنشاهی و نخست‌وزیر پیشین، در ۱۳ آبان ۱۳۲۸ در شتاب جنبش ملی شدن صنعت نفت و همچنین اعدام انقلابی سپهبد رزم‌آرا، یکی از موانع مهم ملی شدن صنعت نفت و مغز متفکر نظام شاهنشاهی، در ۱۶ اسفند ۱۳۲۹ در تصویب قانون ملی شدن صنعت نفت تأثیر بی‌چون و چرایی داشته است.^۱

۲. منابعی که در زیر آورده شد عموماً منابعی است که توسط مخالفان جناح مذهبی جنبش ملی شدن صنعت نفت به نگارش درآمده است ولی اذعان دارند که حرکت فداییان در از میان برداشتن یکی از مخالفان اصلی ملی شدن صنعت نفت آن‌چنان وحشتی ایجاد کرد که هشت روز پس از کشته شدن رزم‌آرا به دست فداییان اسلام، قانون ملی شدن را تصویب کرد.

۳. این شتاب در تصویب قانون در حالی اتفاق افتاد که قبل از آن در زمان رأی دادن به رزم‌آرا از ترس انحلال مجلس توسط شاه، در روز رأی‌گیری در ۲۹/۴/۵ با عده حاضر ۱۰۴ نفر رأی مثبت به او دادند ولی همین مجلس هشت روز پس از اعدام انقلابی رزم‌آرا لایحه ملی شدن نفت را به اتفاق آرا تصویب کرد. چه کسی می‌تواند تأثیر فداییان اسلام را در ملی شدن صنعت نفت انکار کند؟^۲

۴. فداییان اسلام بیانیه‌ای دارند تحت عنوان الاسلام یعلوا و لایعلی علیه (اسلام برتر از همه چیز و هیچ چیز برتر از اسلام نیست) این اثر منشور حکومت اسلامی فداییان اسلام است که در آبان ۱۳۲۹ نوشته و منتشر شده است. در صفحه ۱۶۴ این بیانیه آمده است که نفت ایران

۱. برای مطالعه نک: فخرالدین عظیمی، بحران دموکراسی در ایران ۱۳۲۰-۱۳۳۲، ترجمه عبدالرضا هوشنگ مهدوی و بیژن نوذری (تهران: البرز، ۱۳۷۴)، ص ۳۲۲ - ۳۰۲؛ محمدعلی همایون کاتوزیان، مصدق و مبارزه برای قدرت در ایران، ترجمه فرزانه طاهری (تهران: مرکز، ۱۳۷۲)، ص ۱۱۷ - ۱۰۰؛ غلامرضا نجاتی، جنبش ملی شدن صنعت نفت ایران (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۶۵)، ص ۱۲۱ - ۹۴.

۲. نک: سید حسین خوش‌نیت، اندیشه‌ها، مبارزات و شهادت سید مجتبی نواب صفوی (تهران: منشور برادری، ۱۳۶۰).

سرمایه مسلم ملت مسلمان ایران و فرزندان اسلام و ایران است، هیچ کس را حق هیچ‌گونه نظر و رأی و تصرفی در سرمایه دیگری مطابق هیچ قانون و منطقی نیست، ملت ایران بایستی نفت و هر سرمایه دیگر خود را در هر کجای ایران غرب و شرق و جنوب و شمال و در هر نقطه از نقاط و وطنش ایران ... به بازوی توانای خود به یاری خدای توانا استخراج و تصفیه کند و ... در حقیقت فداییان اسلام در این بیانیه نه فقط پیشنهاد ملی شدن نفت، بلکه پیشنهاد ملی شدن تمام سرمایه‌های مردم ایران را دادند.

۵. کسانی که تاریخ ملی شدن نفت را مطالعه کرده‌اند می‌دانند که پیشنهاد ملی شدن صنعت نفت از سوی دکتر مصدق در جلسه بیست و دوم کمیسیون نفت مجلس شورای ملی در ۴ آذر ۱۳۲۹ ارائه گردید در حالی که قبل از آن به صورت رسمی آیت‌الله کاشانی در سال ۱۳۲۷ و همچنین در پیام خرداد ۱۳۲۹ که توسط خود دکتر مصدق در مجلس قرائت شد مسئله ملی شدن صنعت نفت را تأکید کرد و دیدیم که در منشور حکومت اسلامی فداییان اسلام در آبان ۱۳۲۹ یعنی قبل از پیشنهاد مصدق مورد تأکید قرار گرفت. بنابراین اسناد، نمی‌توان حضور اثرگذار فداییان اسلام را در ملی شدن صنعت نفت در هیچ مرحله‌ای نادیده گرفت.^۱

امیدواریم شما و همه حقیقت‌پژوهان، تاریخ را با تأمل، تفکر و مدلل مطالعه کنند و چراغ راه آینده خود قرار دهند. مخصوصاً تاریخ معاصر ایران که مورد دست‌اندازی‌های جریان‌های مختلف غربگرایی و سکولار قرار گرفته است و شناختن سره از ناسره و خدمتگزاران و خیانتکاران در آن بسیار دشوار است. کامیاب باشید.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی